

УДК 343.91

А. Є. Фоменко
кандидат юридичних наук,
ректор

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ТОЧКИ ДОТИКУ

Всебічність та повнота наукового дослідження будь-якого правового явища з необхідністю вимагає врахування існуючого плюралізму підходів вчених до розуміння сутності предмету пізнання, з'ясування стану розробленості проблематики, що у підсумку дозволяє визначити малодосліджені або взагалі не досліджені аспекти обраної теми, виокремити доктринальні положення, які складуть основу нової наукової розвідки, а також окреслити стратегію подальших напрямів наукових пошуків у межах визначеного об'єкту та предмету роботи.

А отже, важливим етапом висвітлення особливостей кримінологічної діяльності, зокрема Національної поліції України, є виокремлення та осмислення наукових джерел, в яких вказаний феномен або дотичні до нього явища соціально-правової дійсності були окремим предметом пізнання вчених.

Варто вказати, що теоретичним дослідженням різних аспектів протидії злочинності приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, А. Б. Блага, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, Р. С. Веприцький, М. Г. Вербеньський, В. В. Голіна, Б. М. Головін, В. К. Гришук, Л. М. Давиденко, Ю. Б. Данильченко, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. С. Іщук, О. Г. Кальман, Т. В. Корнякова, О. Г. Колб, О. М. Костенко, І. М. Копотун, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, О. А. Мартиненко, В. О. Меркулова, В. А. Мисливий, С. А. Мозоль, А. А. Музика, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, Н. А. Орловська, В. М. Попович, В. А. Тимошенко, В. П. Тихий, В. М. Трубников, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. Б. Харченко, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, В. В. Шаблестий, В. І. Шакун, О. С. Шеремет, О. Ю. Шостко, О. О. Юхно, І. С. Яковець, Н. М. Ярмиш та ін.

У цій статті нами буде досліджено ті наукові праці у галузі права, в яких вчені торкалися сутності, особливостей та ознак правоохоронної діяльності, як різновиду правозастосовної та специфічної форми реалізації норм права.

Як слушно з цього приводу наголошують В. Дума та В. Цимбалюк, при характеристиці правоохоронної правозастосовної діяльності доцільно

вказати, що вона здійснюється державними органами і деякими недержавними організаціями та спрямована на охорону законності і правопорядку, захист прав та свобод людини, боротьбу зі злочинністю та іншими правопорушеннями. В минулому як вся правоохоронна діяльність, так і один із її різновидів – правозастосовна правоохоронна діяльність орієнтувались на боротьбу з правопорушеннями як явищем [1, с. 60].

В сучасний період, на думку правників, така боротьба повинна вестись не з правопорушеннями як негативним явищем в суспільстві, а з конкретними видами правопорушень. Адже боротьба – це не мета, а один із методів правоохоронної діяльності. Відповідно мета правоохоронної правозастосовної діяльності – охорона прав та свобод людини і громадянина, контроль за відповідністю діяльності суб'єктів права юридичним приписам, за правомірністю здійснюваних дій, а в разі виявлення правопорушень – вжиття заходів державного примусу до правопорушників, забезпечення призначеного покарання чи стягнення. Правозастосовні рішення при здійсненні правоохоронної форми правозастосовної діяльності приймаються на основі забороняючих та зобов'язуючих норм права та їх санкцій. Цей різновид правозастосовної діяльності здійснюється юрисдикційними органами, до яких належать органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, державного санітарного нагляду, митні органи, податкові інспекції тощо. Таку форму правозастосовної діяльності використовують також керівники державних органів, установ і підприємств з різною формою власності, застосовуючи дисциплінарні стягнення [1, с. 60].

На підставі викладеного, правники доходять висновку про те, що правозастосовна правоохоронна діяльність це форма діяльності державних органів і окремих недержавних організацій, що спрямована на охорону законності та правопорядку, захист прав і свобод людини, боротьбу з правопорушеннями та розв'язання справ по них [1, с. 61].

Аналіз зазначеного дає підстави стверджувати про те, що суб'єктами здійснення правоохоронної діяльності можуть бути як державні інституції, їх службові та посадові особи, так і недержавні, серед яких громадські організації, органи місцевого самоврядування тощо.

З цього приводу актуальною видається позиція В. Нора, В. Грищука та В. Кир'якова про те, що світова демократична суспільно-політична практика виробила різноманітні форми недержавної правоохоронної діяльності [2, с. 23].

Водночас в юридичній науці висловлюється і позиція про те, що під правоохоронною діяльністю слід розуміти правозастосовну діяльність з охорони права спеціально уповноважених на те органів за встановленою в законі процедурою, що полягає в розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень та обвинуваченні осіб, винних у їх вчиненні, у застосуванні до правопорушників примусових заходів регламентованих законом, а також у представництві й захисті прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [3, с. 11]. І, таким чином, наголошується на тому, що суб'єктом здійснення правоохоронної діяльності може бути виключно держава в особі її органів.

Прихильником такого підходу є В. Півненко, який зауважує про те, що позиція тих, хто обстоює недержавний вид правоохоронної діяльності, є безпідставною [4, с. 40], а також М.І. Мельник та М.І. Хавронюк, котрі зазначають, що правоохоронною діяльністю займаються лише спеціально створені державні органи. Така діяльність включає застосування передбачених законом примусових заходів до осіб, що вчиняють суспільно-небезпечні діяння, і заходів з відновлення порушених в результаті їх вчинення прав і законних інтересів юридичних і фізичних осіб [5, с. 27].

Однак переконані достатньо аргументованим є твердження тих вчених, які доходять висновку про те, що правоохоронна діяльність виходить за межі діяльності лише правоохоронних органів.

Так, наприклад, з погляду В.В. Микитенко, окремі її функції виконують законодавча й виконавча гілка влади, президентські органи, інститути громадянського суспільства тощо. Відповідно, суб'єктами правоохоронної діяльності є: держава, яку представляють законодавчі, виконавчі, судові органи, прокуратура; деякі громадські організації та об'єднання; окремі громадяни, яким державою делеговано певні повноваження з урахуванням розподілу серед них компетенції, форм і засобів здійснення [6, с. 242].

Правоохоронна діяльність, стверджує Р. Ботвінов, це правова діяльність не тільки за змістом, але й за формою. Зважаючи на загальний об'єкт правоохоронної діяльності (правопорядок), вона включає такі цілеспрямовані дії: 1) виявлення загроз існуючому правовому порядку; 2) попередження порушень правопорядку; 3) припинення порушень правопорядку; 4) відновлення правового порядку; 5) застосування заходів юридичної відповідальності до порушників правопорядку. До юридичних властивостей правоохоронної діяльності, на думку вченого, слід віднести: а) влад-

ність, що виявляється в здатності спрямовувати поведінку людей в державних інтересах; б) предметність, яка не вичерпується лише порушеннями права та їх наслідками, але й включає причини порушень та умови, які їм сприяють; в) правове опосередкування (врегулювання) цієї діяльності, при чому право – це не лише засіб регламентації правоохоронної діяльності, але й об'єкт її захисту; г) багато суб'єктність, оскільки до її здійснення залучається все більша кількість державних органів, громадських організацій, трудових колективів, окремих громадян; д) результативність, що обумовлена як цілеспрямованою діяльністю державних органів і громадських організацій, так і активною зацікавленою участю в ній окремих громадян [7, с. 45-46].

Поняття, функції, завдання та принципи, а також механізм правоохоронної діяльності ґрунтовно досліджено у праці Ю.А. Ведернікова та А.М. Кучука [8]. Як наголошують вчені, до функцій правоохоронної діяльності слід віднести: охорону, профілактичну функцію, нагляд (контроль), регулятивну функцію, каральну та виховну функції. До загальносоціальних принципів правоохоронної діяльності відносяться: гуманізм, демократизм, соціальної справедливості, рівності всіх перед законом. До спеціальних принципів правоохоронної діяльності слід віднести: верховенство права; законності; добропорядності громадян; гласності; взаємодії з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням; професіоналізму та компетентності, незалежності суб'єктів правоохорони; безперервності. З погляду правників, правоохоронна діяльність здійснюється через певний механізм, який включає в себе нормативний, інституційний та функціональний компоненти [8, с. 175-176].

Комплексне порівняльно-правове дослідження правоохоронної діяльності країн Європейського Союзу здійснено А.І. Білас.

Як зауважує правник, логічним є виділення розуміння правоохоронної діяльності у вузькому (професійному) і широкому аспектах. У першому випадку – це правоохоронна діяльність, спрямована на протидію злочинності й іншим правопорушенням. Тобто це спеціалізована діяльність з правової охорони суспільних відносин, якою займаються спеціально утворені для цього органи держави – правоохоронні органи. У широкому розумінні правоохоронна діяльність – це діяльність, за якої спеціально уповноважені суб'єкти забезпечують охорону права від посягань, реалізацію політики держави у цій сфері. Незважаючи на множинність її суб'єктів, така діяльність має єдиний, цілісний характер, є різновидом застосування права за часом, простором і колом осіб, у законі встановлено порядок застосування норм, ста-

дії, процедури, наслідки його невиконання. Серед основних відмінних ознак правоохоронної діяльності вченим виокремлено такі: публічність, професійність, процедурно-процесуальний характер, юрисдикційний характер; спрямованість на охорону прав і свобод людини, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин; при її здійсненні спеціально уповноваженими суб'єктами застосовуються, як правило, правові засоби тощо.

Правником пропонується розглядати суб'єктний склад правоохоронної діяльності у розширеному вигляді, з урахуванням інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, громадян, яким державою делеговано певні повноваження, виходячи з відповідного розподілу компетенцій, форм і засобів їх здійснення. Децентралізація влади передбачає активне залучення системи органів і посадових осіб місцевого самоврядування, включаючи муніципальну поліцію, до реалізації правоохоронної діяльності [9, с. 8-9].

Отже, в аспекті розуміння категорії «правоохоронна діяльність», яка тісно переплітається з кримінологічною, можна виокремити такі три підходи: 1) найбільш широкий, сутність якого зводиться до того, що під правоохоронною діяльністю розуміють сукупність дій усіх існуючих органів державної влади, їх службових та посадових осіб, органів місцевого самоврядування та інститутів громадськості; 2) широкий, що полягає у здійсненні правоохоронної діяльності спеціально уповноваженими органами державної влади та суб'єктами не наділеними державно-владними повноваженнями; 3) вузький, за якого правоохоронною діяльністю займаються лише спеціально створені державою правоохоронні органи.

Уважаємо, що виокремлені вище ознаки, принципи, мета та функції правоохоронної діяльності загалом притаманні і кримінологічній, однак переконані, що остання має свої особливості, зважаючи як на суб'єкти, так і мету її здійснення, що будуть з'ясовані та охарактеризовані у наступних публікаціях.

Література

1. Дума В., Цимбалюк В. Правозастосування та форми його здійснення. *Правова інформатика*. 2006. № 3 (11). С. 59–62.
2. Нор В., Гришук В., Кир'яков В. Недержавна правоохоронна діяльність: (правова концепція). *Право України*. 1992. № 2. С. 23–25.
3. Ведерніков Ю.А., Шкарупа В.К., Карпунчев В.П. Щодо визначення поняття правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. № 3. С. 102–111.
4. Півненко В. Правоохоронна система України: визначення і функціонування. *Вісник прокуратури*. 2003. № 2. С. 39–45.
5. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність. Київ : Атіка, 2002. 576 с.

6. Микитенко В.В. Теоретико-правові аспекти правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 240–242.

7. Ботвінов Р. Здійснення правоохоронної діяльності органами державної влади: сутність та ознаки. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 4(31). С. 44–50.

8. Ведерніков Ю.А., Кучук А.М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. Київ : Знання України, 2009. 219 с.

9. Білас А.І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 21 с.

Анотація

Фоменко А. Є. Правоохоронна діяльність та кримінологічна діяльність Національної поліції: точки дотику. – Стаття.

У статті доведено, що в аспекті розуміння категорії «правоохоронна діяльність», яка тісно переплітається з кримінологічною, можна виокремити такі три підходи: 1) найбільш широкий, сутність якого зводиться до того, що під правоохоронною діяльністю розуміють сукупність дій усіх існуючих органів державної влади, їх службових та посадових осіб, органів місцевого самоврядування та інститутів громадськості; 2) широкий, що полягає у здійсненні правоохоронної діяльності спеціально уповноваженими органами державної влади та суб'єктами не наділеними державно-владними повноваженнями; 3) вузький, за якого правоохоронною діяльністю займаються лише спеціально створені державою правоохоронні органи.

Виокремлені ознаки, принципи, мета та функції правоохоронної діяльності загалом притаманні і кримінологічній, однак переконані, що остання має свої особливості, зважаючи як на суб'єкти, так і мету її здійснення.

Ключові слова: кримінологія, поліція, юридична діяльність, поліцейська діяльність, кримінологічна діяльність, запобігання кримінальним правопорушенням.

Аннотация

Фоменко А. Е. Правоохранительная деятельность и криминологическая деятельность Национальной полиции: точки соприкосновения. – Статья.

В статье доказано, что в аспекте понимания категории «правоохранительная деятельность», которая тесно переплетается с криминологической, можно выделить следующие три подхода: 1) наиболее широкий, сущность которого сводится к тому, что под правоохранительной деятельностью понимают совокупность действий всех существующих органов государственной власти, их служебных и должностных лиц, органов местного самоуправления и институтов общественности; 2) широкий, которая заключается в осуществлении правоохранительной деятельности специально уполномоченными органами государственной власти и субъектами не имеют государственно-властными полномочиями; 3) узкий, при котором правоохранительной деятельностью занимаются только специально созданные государством правоохранительные органы.

Выделенные признаки, принципы, цель и функции правоохранительной деятельности в целом присущи и криминологической, однако убеждены, что последняя имеет свои особенности, учитывая как на субъекты, так и цели ее осуществления.

Ключевые слова: криминология, полиция, юридическая деятельность, полицейская деятельность, кри-

минологическая деятельность, предотвращения уголовных правонарушений.

Summary

Fomenko A. E. Law enforcement and criminal activity of the National Police: points of contact. – Article.

The article proves that in terms of understanding the category of "law enforcement", which is closely intertwined with criminological, we can distinguish the following three approaches: 1) the broadest, the essence of which is that law enforcement is understood as a set of actions of all existing government their officials and officials, local governments and public institutions; 2) broad,

which consists in carrying out law enforcement activities by specially authorized bodies of state power and subjects not endowed with state-authoritative powers; 3) narrow, in which law enforcement activities are engaged only in specially created by the state law enforcement agencies.

The selected features, principles, purpose and functions of law enforcement in general are inherent in criminological, but we are convinced that the latter has its own characteristics, taking into account both the subjects and the purpose of its implementation.

Key words: criminology, police, legal activity, police activity, criminological activity, prevention of criminal offenses.